

**ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**ОБЛАСНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА**

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЗВИТОК
ТУРИЗМУ**

Матеріали науково-практичної конференції

24-25 травня 2013 року

Харків – 2013

УДК 008
ББК 63.5+74+82.3+85.31
Т65

Редакційна колегія:

Т.В. Іщенко – заступник директора Департаменту культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації, начальник управління туризму, доцент, кандидат економічних наук
О.Г. Бугайченко – завідувача відділом інноваційних технологій соціально-культурних проєктів Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва
Н.М. Роман – доцент, кандидат педагогічних наук

Адреса редакційної колегії: 61002, Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 62; Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва. Тел +380 (57) 700-26-62

Т65 Традиційна культура в умовах глобалізації: регіональні особливості та розвиток туризму: матеріали науково-практичної конференції (24-25 травня 2013 року). – Харків, 2013. – 271 с.

У цьому виданні зібрано тези та доповіді учасників науково-практичної конференції «Традиційна культура в умовах глобалізації: регіональні особливості та розвиток туризму», яка відбулася в м. Харкові 24-25 травня 2013 року. Роботу конференції було спрямовано на пошук нових шляхів збереження традиційної культури та актуальні проблеми розвитку туризму в умовах конкретного регіону. В конференції взяли участь провідні науковці та досвідчені фахівці в галузях туризму, народної культури і мистецтва.

Для широкого кола дослідників, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями збереження традиційної культури і мистецтва та перспективами розвитку туризму в різних регіонах України.

Матеріали друкуються в авторській редакції українською та російською мовами з незначними коректорськими правками.

УДК 008
ББК 63.5+74+82.3+85.31
© Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва, 2013
© ФО-П Стеценко І. І.

Л.Ю. Глазкова,
старший науковий співробітник
Харківського історичного музею

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКОВІ ТА РЕГІОНІ

Харків – транзитне місто, в якому розвиток туризму переважно пов'язаний із діловими поїздками, професійною діяльністю. Так історично склалося, що розваги й відпочинок заїжджих у Харків були підпорядковані, перш за все, їхній службі, лікуванню, науковій діяльності, будь-якому бізнесу врешті-решт. Але й мальовничі куточки природи, без сумніву, можуть і таки сприяли розвитку, наприклад, зеленого туризму. Ще Ілля Репін, перебуваючи на відпочинку у своїх батьків у Чугуєві, в захваті зазначав у листі В.Д. Поленову, що навколишня природа – «одне слово Іспанія!» [6, с. 22].

Унаслідок дозволу Катерини II переселятися іноземцям в Росію із гарантованим їм правом збереження національної самобутності, віросповідання та повного самоврядування призвело в кінці XVIII – на початку XIX ст. до масового переселення в Росію і в Харків, в тому числі, сербів, французів, і особливо німців, які залишалися тут, доки діяв цей дозвіл, переважно, до кінця життя [4, с. 3.]. Оскільки Харківщина, як і вся Лівобережна Україна, вже понад 100 років увіходила в склад Російської імперії, відсоток російського міського прошарку населення в Харкові поступово наближався до половини, що відбивалося на культурі й менталітеті мешканців міста, яке швидко збільшувалося.

Саме в цей період у Харкові відкрився другий після м. Глухова (1751 рік) український театр поблизу Губернаторського палацу (1790 рік), танцювальний Клуб, розповсюдилися для заїжджих на ярмарки народні лялькові театри (вертепи), в яких не гребували брати участь навіть дворяни, зокрема, родина Григорія Квітки-Основ'яненка,

разом із кріпаками на площах розігрували як різдвяні драми, так і комедійні п'єски-бувальщини (соціально-побутові інтермедії) за власним сценарієм. Тобто зародки пізнавального туризму почали закладатися в XVIII – на початку XIX ст. із ростом попиту на розваги взимку (вільний період від сільськогосподарських робіт), переважно, серед панства на аматорські та професійні театри та вертепи для простого народу.

Так, у відновленому розкішному панському палаці тайного радника, генерал-губернатора Волині графа М.І. Камбурлея в Хотені (Харківська губернія, поблизу м. Суми), що вже стареньким дістався йому з приданим від дружини Ганни, правнуки сумського полковника Г. Кондратьєва, процвітали справжні мистецтва. Для керівництва домашніми оркестрами – скрипковим, духовим та роговим, співочими хорами (дві дівчини співали навіть арії) виписувалися з Німеччини «віртуози», як то Франц Блюм. Ці «музики» дісталися М.І. Камбурлею від Попова, правителя канцелярії світлішого князя Потьомкіна Таврічеського. [5, с. 38]. До камбурлеївського саду відсилав своїх кріпаків на навчання у англійця, який завідував хотенським парком, і В.Н. Каразін із села Основ'янци Богодухівського повіту. На зміну традиційним садкам, поблизу простеньких садиб, на Слобожанщині прийшли чудові англійські парки з галявинками, ставочками, кучерявими групками різнолистяних дерев і темними ялинками, рідкісними, як для півдня.

Оскільки сотні іноземців отримали статус дворян, селилися вони переважно по мальовничим селам Харківщини, скуповуючи старовинні, ще старшинських козацьких родів, панські садиби, де для господарювання на великих просторах землі їм потрібна була, звичайно, сільськогосподарська техніка і велика кількість кріпаків, а потім, хоча і вільних, але незаможних селян, які продовжували працювати наймитами у панів. Їх працею були побудовані наприкінці XVIII – на початку XIX ст. чудові дворянські садиби – паркові комплекси й палаци (у Шарівці, Натальївці, Ст. Мерчику, Великому Бурлуці, Васильєвці, Графському, Токарях, Бездрику, Михайлівці, Должику, Кияніці та по інших селах), які, навіть у руїнах, і до сьогодні

є свідомством високого стану культури й розвиненої селянської інфраструктури.

Головні будинки-палаці та замки, що проектувалися запрошеними з Петербургу та Москви іноземними архітекторами за зразками італійських, англійських або французьких, були не лише центром місцевого управління, єдиними насаджувачами сільськогосподарської культури в краї та основою земельного фонду, але ще й втіленням ідеї раціональності, порядку, просвіти й краси. Звідси витоків зеленого і пізнавального туризму.

Під захистом своїх співвітчизників, які встигли посісти провідні посади в губернському правлінні, різко зросла кількість заїжджих у Харків на ярмаркову торгівлю, за ремісничими справами та, пізніше, для служби в Імператорському університеті, інвестування промислових підприємств. Їхня кількість на середину XIX ст. склала 45%, а на 1897 рік місцевими були лише 1/3 населення. [1, с. 215].

Маючи привілеї – офіційний дозвіл та фінанси, вони почали закладати фундамент сучасної інфраструктури на вже мирних землях, захищених козаками від татарських нападів і перетворених із диких степів у залюднений багатий край для подальшого розвитку «ділового» туризму. Якщо для розвитку науки, освіти, підготовки кваліфікованих кадрів юристів, лікарів, а згодом і фахівців для всієї життєдіяльності суспільства в цілому, потужним поштовхом став відкритий у січні 1805 року перший в Україні (Малоросії) і п'ятий в Російській імперії Харківський Імператорський університет, то для розвитку промисловості – це, перш за все, Південна залізниця. Вона поєднала донбаські підприємства з Кримом, в чому був край зацікавлений російський приватний інвестор, комерційний радник та залізничний концесіонер С.С. Поляков, чії гроші й були вкладені в будівництво залізниці. Паровози для неї поставлялися спочатку з Німеччини, а згодом виготовлялися на Харківському паровозобудівельному заводі (зараз завод ім. В.О.Малишева), заснованому Руським Паровозобудівельним й Механічним акціонерним товариством та французькими підприємцями – братами Стефаном та Пилипом Бюе, власниками машинобудівельних заводів у Парижі.

Із винятковою значущістю відбулася в 1869 році подія,

яку можна віднести і до ділового, і до подієвого туризму – це урочисте відкриття у Харкові Південної або Курсько-Харківсько-Азовської (первісна її назва) залізниці. 22 травня з Белгорода прибув перший потяг на Харківський вокзал. З третього червня почався регулярний рух потягів. Побудована всього за 22 місяці довжиною 832 кілометри, вона забезпечила швидке транспортне сполучення з донбаськими вугільними шахтами. Через 25 років до неї приєднали Лозово-Севастопольську та Джанкойсько-Феодосійську залізницю. Нині довжина її сягає більше 3-х тисяч кілометрів і переоцінити її транзитну роль і значення транспортного обслуговування неможливо.

Наявність залізниці прискорила надходження іноземних інвестицій. Німецькі інвестори заснували заводи: Пільстрема, Трепке та Бельке (машинобудівні, механічний, котельний, чавунно-мідно-ливарні), фон Дітмара (два машинобудівні – для гірничодобувної та металургійної промисловості), Бергенгейма (плитковий), Гельферіха, Мельгозе (сільськогосподарських машин), барона Корфа (алебастровий), Кеніга (цукрово-рафінадний), Гіршгеймера та Кнаппа (пивоварні або броварні, у Кнаппа ще й олійних фарб), Вольнера (горільчане виробництво), Беверсдорфа та Вейцеля (літографій), Рупрехта (сірникова фабрика, броварня, шоколадна та харчова – з очистки солі, виробництва гірчиці, кави з жолудів, маїсу, жита), Мейстера, Темпа і Кемпе (фарбувальні фабрики для тканин), Доберта і Прайса (меблева фабрика), Шмальцена, Коха та Рінке (оцтові) та інші. [4, с. 27-31]. Із запровадженням нових технологій, привнесенням нового рівня матеріальної культури, нові мешканці краю залучали регіон до світових тенденцій економіки і науки.

Польський фотограф Альфред Федецький уславив Харків новим технічним дивом. Місто стало батьківщиною кінематографа в Російській імперії. Його сеанси показу «рухливих фотографій» в оперному театрі (зараз Харківська обласна філармонія) в саду Комерційного клубу з 2 грудня 1869 року стали прообразом пізнавального та подієвого туризму. Першим знятим фільмом було «Урочисте перенесення чудодійної Озерянської ікони з Курязького монастиря до Харкова 30 вересня 1869 року». Наступним –

«Джигітовка козаків Першого Оренбурзького полку на Харківському скаковому іподромі 15 жовтня 1896 року» (козацька кіннота вважалася найкращою в Європі) і, нарешті, «Огляд Харківського вокзалу в момент відправлення потягу з начальством, яке знаходилося на платформі», заснятий 4 листопада 1869 року. Глядачі такому диву аплодували, радіючи від впізнання знайомих облич. До речі, рідкісний як на сьогодні, благодійний акт: витрачаючи на створення кожного фільму понад 500 власних рублів, А. Федецький увесь касовий збір від демонстрації фільмів жертвував на бідних.

Першим поштовхом розвитку спорту на Харківщині можна назвати ентузіазм, із яким робітники заводу сільськогосподарських машин німця Гельферіха залучали кошти заводу та інших підприємств для будівництва першого стадіону в Харкові на території, де зараз розташований сучасний універмаг «Харків». Матчі відмінно екіпірованих спортсменів, серед яких десять були іноземцями, стали наочним прикладом, за яким почали вивчати футбол харків'яни.

У 1911 році сталася подія, яка поклала відлік розвитку спортивного подієвого туризму в Харкові. Англійська національна федерація з футболу, яка була заснована ще в 1863 році, надіслала свою збірну для першої міжнародної зустрічі до Харкова. Відбулася метаморфоза: за повної відсутності фахівців матч був не лише виграний збірою Харкова з рахунком 2:0, але надав поштовху для стрімкого розповсюдження футболу як у місті, так і за його околицями. [4, с. 51].

Першою скарбницею збереження матеріальної і духовної культури Слобожанщини, якою цікавились туристи, подорожуючи нашим краєм (пізнавальний туризм) – це, заснований у 1886 році, Харківський міський художньо-промисловий музей на Сергієвській площі (зараз площа Пролетарська), перший публічний «провінційний» музей в Російській імперії. На базі його зібрань були через кілька десятиліть створені вже кілька музеїв, в тому числі й нині діючі – Історичний та Художній музеї. Імена меценатів, які поповнювали колекції цих музеїв варто знати. Серед них: В.Н. Каразін, засновник Харківського імператорського

університету та Музею червоних мистецтв при ньому разом із відомим колекціонером А.М. Алфьоровим, академік живопису С.І. Васильківський (всі свої твори та гроші заповів місту), художник М. Беркос, П. Харитоненко (цукрозаводчик) та ін.

У радянський період всі види туризму були підпорядковані протистоянню капіталістичному способу життя і вихвалянню радянського зі спотворено-старорежимними культурними складовими, про що свідчила так звана «залізна завіса» на всі види ЗМІ капіталістичних країн, «культурний обмін» із дружніми країнами з підпискою про обов'язкове повернення на Батьківщину, та письмова гарантія про утримання від відвідання «заборонених» місць відпочинку. Повне ідеологічне закріпачення та реальна влада комуністичної влади законсервувала для основної маси населення будь-які спроби дізнатися про культуру та сучасність багатьох розвинутих країн світу в формі туризму.

Сучасний туризм Харкова розвивається лише протягом останніх п'яти років. За висновками шостого Міжнародного туристичного форуму «Харків: партнерство в туризмі», що відбувся в Харкові 18-19 квітня 2013 року, пріоритетними і перспективними видами туризму залишаються діловий туризм, зелений туризм та «шопінг-тури», як зазначили Генеральний консул Республіки Польща Ян Гранат та заступник начальника відділу розвитку туристичної інфраструктури та іміджевих проєктів департаменту міжнародного співробітництва Харківської міськради Юлія Згурська. За її словами, «протягом року в Харкові відбувається близько 80 ділових заходів і саме учасники бізнес-форумів можуть заповнити ті готелі, які були побудовані для Євро-2012». [7].

Стратегічним напрямом стає створення системи, що дозволяє місту приваблювати іноземних туристів, щоб їм було зручно і цікаво, виникало бажання повернутись. Для цього обговорювались питання іміджевої політики, брендінгу міст, маркетингової стратегії, інформаційних технологій та державно-приватного партнерства. [3]. На сьогодні фактично підписано лише один проєкт щодо співробітництва в туризмі: з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) та Харківською міською

радою [2]. А нові угоди з комунальним підприємством «Центр розвитку міжнародного співробітництва», відкриття україно-німецького тренінгового центру «Школа гостинності» надають сподівань, що Харків відбудеться як туристичне місто.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Харків: Основа, 1990 р., – С. 215

2. Відбувся VI міжнародний туристичний форум «Харків: партнерство в туризмі» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ksue.edu.ua>

3. В Харькове обсудят будуще мирового туризма [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dozor.kharkov.ua/events/kultura/1138273.html>

4. Жизнь и деятельность немцев в Харькове (XIX-начало XX ст.) – Під ред. Ципіна Д. та ін. «Дом Нюрнберга при поддержке посольства ФРГ». – Київ, 2004 р., – С. 21-51

5. Лукомский Г.К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. Харьковский частный музей Городской усадьбы. – Харків, 2005 р. – С. 38

6. Репин И.Е. Письма. – М., 1952. – С. 22

7. У Львові і Харкові планується розвивати бізнес-туризм, у Донецьку-промисловий туризм (після закінчення Євро-2012) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/society/vo-lvove-i-harkove-planiruetsya-razvivat-biznes-turizm-09102012131700>.